

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
1	מבוא
33	פרק ראשון: התבנית השביעונית: הזמן המקודש והמקום המקודש
67	פרק שני: ממרכבת הכרובים למרכבת יחזקאל
88	פרק שלישי: מקורו האלוהי של הזמן: תבנית ומיתוס
94	פרק רביעי: חנוך בן ירד ולוח השמש
117	פרק חמישי: חטא העירים ולוח הירח
142	פרק שישי: הבריתות, השבועות, השביעיות וחג השבועות
162	פרק שביעי: חזון יחזקאל וחג השבועות
174	פרק שמיני: כוהנים ומלאכים, בני צדוק ו'נועדי צדק'
212	פרק תשיעי: הכהונה המתבדלת ומסורת חז"ל
241	פרק עשירי: ספרות ההיכלות והמרכבה
279	רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים
307	מפתח כללי
321	מפתח המקורות

פתח דבר

התגבשותה של המחשבה המיסטית היהודית בעת העתיקה והמעבר משלביה הראשונים בשלהי ימי בית שני לשלביה המאוחרים במאות הראשונות לספירה לאחר חורבן הבית טרם זכו למחקר ממצה. חוקרי הספרות הפסידואפיגרפית, האפוקליפטית וספרות קומראן הצביעו לעתים על זיקות מילוליות בין החיבורים שחקרו ובין ספרות ההיכלות והמרכבה, וחוקרי המיסטיקה היהודית עמדו במידה מסוימת על הרציפות המושגית בין הספרות החיצונית ומגילות מדבר יהודה שנתחברו במאות האחרונות לפני הספירה לספרות ההיכלות שנתחברה במאות הראשונות לספירה. אולם הזיקה המהותית בין מושגי התשתית של החטיבות המיסטיות השונות שהתחברו בשלהי העת העתיקה עדיין לא הוגדרה ומשמעותה של זיקה זו ביניהן טרם נדונה.

הדיון בספר זה, המוקדש לבירור מהותה המיסטית של מסורת המרכבה הכההנית, מושתת על שתי הנחות יסוד. ההנחה הראשונה היא שהספרות המיסטית היהודית הקדומה, הקשורה למסורת המרכבה, התחברה בזיקה לשלושה מקדשים שחרבו או חוללו ולשלוש כהונות שנמנע מהן לשרת בקודש: מקדש שלמה שחרב וכוהניו הוגלו לבבל; בית שני שמאז המאה השנייה לפני הספירה נחשב למחולל ושנוי במחלוקת מנקודת מבטם של כוהני בית צדוק שהחליפוהו במקדש שמימי, ובית שני שחרב ובעקבות חורבנו נוצרה מסורת כוהנית מיסטית חדשה, מסורת ההיכלות. בספרות זו, שנכתבה במשך כאלף שנה, נמצא שלושה שלבים מובחנים המקיימים ביניהם קשרי גומלין רבי עניין.

ראשיתה של מסורת המרכבה המיסטית בחזונו של הנביא הגולה יחזקאל בן בוזי הכוהן, שהוגלה מירושלים בגלות יהויכין בתקופת חורבן בית ראשון. בחזונו הופכת מרכבת הכרובים שעמדה בקודש הקודשים במקדש למרכבה שמימית חזיונית-קוסמית נצחית, החורגת מגבולות הזמן והמקום. לצד תיאור המרכבה השמימית העלה יחזקאל בחזונו את המקדש הארצי לעתיד לבוא והטעים שכוהני בית צדוק, נבחרו האל שומרי משמרת הקודש, הם לבדם יכהנו במקדש זה.

המשכה של מסורת המרכבה בחזונו המיסטי של חוגים כוהניים פורשים, שנמנע מהם לשרת במקדש במאות האחרונות לפני הספירה, בימי בית שני, בשל מחלוקות מהותיות בשאלת סמכות והנהגה, בענייני קדושת הזמן והמקום ופולמוסים בענייני

כהונה ומקדש, לוח ופולחן. מאחר שבעלי השקפות אלו, שכינו עצמם בכתביהם בני צדוק הכהנים, פרשו מן המקדש הארצי, הם שירתו בעיני רוחם יחד עם בני דמותם המלאכים במרכבה השמימית, אשר נתרקמה בחזונם בלשון שיר בהשראת חזון המרכבה של יחזקאל ומסורת עבודת הקודש במקדש. בכתביהם של חוגים אלה, שנמצאו במגילות מדבר יהודה בקומראן, מצויות מסורות מיסטיות וליטורגיות על מרכבה ומקדש, על כוהני קורב ומלאכי הפנים, על לוח ומועדים, המאירות באור חדש את המעבר מהמסורת המקראית למסורת חז"ל.

אחריתה של מסורת המרכבה עלתה בחזונם של חוגים בעלי זיקה כוהנית שחיברו את ספרות ההיכלות במאות הראשונות לספירה, אחרי חורבן בית שני. גיבוריה של ספרות ההיכלות, המכונים יורדי מרכבה, וקשורים לרבי ישמעאל כוהן גדול שנכנס לפני ולפנים ולרבי עקיבא שנכנס לפרדס ויצא ממנו בשלום, ביקשו להנציח בחזונם את ההיכל החרב ואת פולחנו באמצעות ירידה למרכבה ועלייה להיכלות שבמרומים, שם פגשו בבני דמותם המיסטיים, מלאכי השרת ומלאכי הפנים ובכוהן הגדול של העולם השמימי, חנוך בן ירד המכונה מטטרון, הגיבור המיסטי-מלאכי של הספרות הכוהנית שנמצאה בקומראן. המלאכים המשרתים בעולמות עליונים, טובלים ומטהרים, אומרים שירה וקדושה, מהללים, משבחים, מברכים בשמות הקודש ומעלים שלהביות אש, הם השומרים את הטקס הליטורגי המבטיח את נצחיות המחזוריות הקוסמית המצוינת בשביעיות, והם המנציחים את טקסי הכהונה והמקדש בשבעה היכלות עליונים.

ההנחה השנייה שספר זה מבוסס עליה היא שקיימת רציפות בעלת משמעות בין היצירה המיסטית-ליטורגית מן המאות האחרונות לפני הספירה, הקשורה במישרין ובעקיפין במסורת המרכבה, ובין היצירה המיסטית מן המאות הראשונות לספירה המכונה ספרות ההיכלות והמרכבה. רבות מן החטיבות המרכיבות רצף ספרותי זה חוברו בידי חוגים כוהניים שנמנעו מהם לשרת בקודש בשל נסיבות פוליטיות, חברתיות ודתיות, ועל כן החליפו את המקדש הארצי במרכבה שמימית ובהיכלות עליונים, והעמידו זיקת גומלין ליטורגית-פולחנית עליומנית בין כוהנים המשרתים בקודש ובין מלאכי שרת המכהנים בהיכלות שמימיים.

אין בכוונתי לטעון לקיום רצף היסטורי כרונולוגי ישיר בין החטיבות השונות של מסורת המרכבה, שכן אין בידינו נתונים ודאיים על מקומם, זמנם וזהותם החוץ טקסטואלית של הכותבים השונים, ופרק הזמן שמדובר בו משתרע על פני תקופה ארוכה מכדי שיהיה אפשר להצביע על נקודות אחיזה ודאיות ורצופות. לעומת זאת, אני מבקשת להצביע על קיומה של תשתית דתית משותפת, וזהות תרבותית מובחנת ואופק התייחסות רוחני משותף למחבריה השונים של מסורת המרכבה, המעידים על רציפות משמעותית בין זכר המקדש ועבודת הקודש, ותפיסת העולם הקוסמית

המיוצגת בו ביחסים מספריים קבועים ונצחיים של המרכבה על מחזוריה האינסופיים הנשמרים בידי משמרות הכהונה, לבין ראשית המיסטיקה היהודית.

חיבור זה דן בשלושת מאפייניה של מסורת המרכבה המיסטית – זמן מקודש, מקום מקודש וריטואל מקודש – וביחסי הגומלין ביניהם. הפרקים העוסקים בזמן המקודש מבהירים את התבנית השביעונית של הלוח הכוהני ודנים בלוח השמש שנהג במקודש ובמיתוסים הקשורים לחנוך בן ירד השביעי באבות העולם שהביא לוח זה משמים. הפרקים הדנים בתבנית המקום המקודש עוסקים במעבר החזיוני ממרכבת הכרובים, שעמדה בקודש הקודשים בהיכל, למרכבת יחזקאל ולמסורות המרכבה במגילות מדבר יהודה ובספרות ההיכלות. הפרקים העוסקים בתבנית הריטואל המקודש מתייחסים למסורת הבריתות והשבועות, לחג השבועות ולמחזורי עבודת הקודש, המופקדים בידי כוהני בית צדוק, שומרי משמרת הקודש המשרתים בהיכל הארצי, ובידי מלאכים המשרתים בהיכלות העליונים. כמה מן הפרקים דנים במסורות המרכבה שצמחו תוך כדי פולמוסים בין חוגים כוהניים שונים ומאבקים בין כוהנים לחכמים על הזמן המקודש וייצוגו בלוח השמש, על המקום המקודש וזיקתו לגן עדן וגבולות הטהרה החלים עליו, ועל הפולחן המקודש ומקור סמכותו השמימי.

הגדרתם ההיסטורית-כרונולוגית וזהותם החברתית, הדתית והתרבותית של החוגים השונים שהיו קשורים בתקופות שונות בעת העתיקה למסורת המרכבה, לכהונה המיסטית ולמלאכים, לשירות עולת השבת, לאמירת הקדושה בשמים ובארץ ולשירות מלאכי השרת – שנויה במחלוקת חוקרים. אולם יצירתם הרבגונית, הפרוזה לפנינו ברצפים שלמים ומקוטעים ופתוחה לעיון ודיון, מעידה בבירור על השקפת עולמם הקוסמית-מיסטית-ריטואלית של חוגים אלה, על זיקתם לכהונה ולמקדש, לעבודת הקודש ולטקסים ליטורגיים מחזוריים יחד עם המלאכים המקרבים בין שמים וארץ. מסורת המרכבה מעידה על תפיסתם המחמירה של כותביה בענייני טומאה וטהרה, לוח ומועדים, היתרים ואיסורים, על זיקתם למיתוס, למיסטיקה ולפולחן, ועל עמדתם הפולמוסית ותפיסתם העצמית המבוססת על זיקה שבין כוהנים ומלאכים.

בעשורים האחרונים של המאה העשרים ראו אור מגילות וכתבי יד הזורים אור חדש על ההיסטוריה היהודית בשלהי העת העתיקה. מגילות מדבר יהודה שנתחברו במאות האחרונות לפני חורבן הבית ומסורות ההיכלות והמרכבה שנתחברו במאות הראשונות אחרי החורבן, והיו גנוזות עד לא מכבר, ראו אור בזכות עבודתם המשותפת של חוקרים רבים בארץ ובעולם. ספרות עשירה זו, החושפת את מורכבות העולם הרוחני בתקופה ממושכת רבת תהפוכות, תובעת בחינה מחודשת של מוסכמות היסטוריוגרפיות ומחקריות. לאור הממצא הספרותי העשיר, המאפשר לבחון את הקשרים בין יוצרי מסורות המרכבה מזווית ראייה שטרם נדונה, נערך כאן ניסיון לבאר את התגבשות המסורת המיסטית – לעמוד על זיקתה למסורת

המקראית הכוהנית מזה ולבחון את זיקתה למסורת ההיכלות ולמסורת חז"ל מזה. במהלך העבודה על הספר זכיתי לסיועם ועצתם של חברים ועמיתים. אני אסירת תודה לפרופ' יוסף דן, פרופ' פטר שפר, ד"ר אסי פרברג, פרופ' אברהם שפירא, ד"ר קלאוס הרמן, ד"ר דפנה ארבל ומר מגן ברושי, שקראו פרקים שונים של החיבור, העירו והאירו. ההנחות שחיבור זה מבוסס עליהן הוצגו לפני עמיתים במרכזי מחקר בארץ ובעולם. תגובות המאזינים, שאלותיהם והערותיהם סייעו בידי ללבן ולהבהיר את הדברים. אני מבקשת להזכיר בתודה את פרופ' יצחק טברסקי מאוניברסיטת הרוורד, שנעזרתי בעצתו הטובה, ולהודות לפרופ' מרטין גודמן מאוניברסיטת אוקספורד, לפרופ' ארתור היימן ולפרופ' חיים סולוביצ'יק משיבה יוניברסיטי, לפרופ' קרל גרוצינגר מאוניברסיטת פוטסדאם, לפרופ' הירושי איצ'יקאוה מאוניברסיטת טוקיו, לפרופ' ארתור גרין מאוניברסיטת ברנדייס, לפרופ' דוד ביאל מאוניברסיטת ברקלי, לפרופ' יהודה שיפמן מאוניברסיטת ניו יורק, לפרופ' מרק גלר ולפרופ' עדה רפפורט-אלברט מאוניברסיטת קולג' לונדון, לפרופ' אפריל דה-קונניק מאוניברסיטת ווסליאן, אילינוי, לפרופ' סנפורד מרגוליס ולד"ר שמעון ברנד מאוברלין קולג', אוהיו, לפרופ' דוד אריאל מקליבלנד קולג', לפרופ' רולן גטשל מאוניברסיטת סורבון ולפרופ' מרק ורמן מאוניברסיטת רייט, אוהיו. תודה מיוחדת לתלמידי הסמינרים שלימדתי על ספרות ההיכלות והמרכבה בשני העשורים האחרונים בארץ ובעולם. הלימוד המשותף הניב דור חדש של לומדים וחוקרים, ביניהם ד"ר דפנה ארבל, ד"ר רבקה לסס, תהילה אליצור, משה פוגל, ענת בלקן, משה זהבי, ז'אן אלפורט, אורית אביטל, נועם זדוף ושרינה חן.

אני מבקשת להודות למוסדות האקדמיים ולקרנות שתמכו במחקר שספר זה מיוסד עליו: המכון למדעי היהדות בפקולטה למדעי הרוח של האוניברסיטה העברית בירושלים והמרכז ללימודי היהדות באוניברסיטת אוקספורד; קרן הזיכרון לתרבות יהודית, קרן עמו"ס שליד בית נשיא המדינה, קרן פליקס פוזן, הקרן ע"ש צ'ארלס וולפסון של המכון למדעי היהדות; וועדת המחקר של הפקולטה למדעי הרוח והרשות למחקר ופיתוח באוניברסיטה העברית. עוד אני מבקשת להודות לתלמה אופק על הרשות להשתמש בעבודה של אברהם אופק ז"ל לעטיפת הספר. עבודה זו ממחישה בעיניי את דברי הבעש"ט המאירים את עניינו של ספר זה: 'כי האדם הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלוהים עולים ויורדים בו' (תולדות יעקב יוסף, לך לך). תודה מקרב לב לצוות של הוצאת מאגנס: לדן בנוביץ מנהל ההוצאה, לרם גולדברג אשר על ההפקה, לרונית ניקולסקי מדפוס דעץ על עבודת הסדר והעימוד, לתלמידי נועם זדוף על סיועו בהתקנת המפתחות ולנילי לנדסברגר על עבודתה המסורה בעריכת הספר.

רחל אליאור

מבוא

החובה המוסרית שניצבת בפני הביקורת היא לגאול את העבר שנמחה, להצילו מתהום הנשייה באמצעות חשיפת אמיתתו הסמויה. (ולטר בנימין)

כאלף שנה עמד מקדש בירושלים – מימי בית ראשון שנוסד על פי המסורת המקראית במאה העשירית לפני הספירה, בימי דוד ושלמה, ועד לחורבן בית שני במאה הראשונה לספירה. מקדש שלמה עמד על תלו משנת 960 לפני הספירה וחרב בראשית המאה השישית בימי נבוכדנאצר שצר על העיר בשנים 587–597 לפני הספירה. בית שני נבנה בשנת 515 לפני הספירה, בעקבות הכרזת כורש בשנת 538, ועמד על תלו עד לשנת שבעים לספירה, אז חרב בידי הרומאים. כך עולה מן המסורת המקראית השוורת מקורות שונים המתארים את ימי בית ראשון ואת ראשית ימי בית שני, ומן המסורות ההיסטוריוגרפיות השונות מימי בית שני, וממסורת חז"ל.

במקדש שירתו כוהנים בני אהרן הכהן, שעבודת הקודש הייתה שמורה להם כזכות בלעדית מימי משה ואהרן (שמ' כח–ל, מ 12–16; וי' ח, כא–כב; במ' יז–יח, כה; דה"א ו 38–34, כג 13, 28–32, כד 1–5). בני אהרן הכהן, שהוקדש כקודש קודשים (דה"א כג 13), וצאצאי בניו אלעזר ואיתמר, צדוק ואחיהלך נמנים כשרי קודש ושרי אלוהים (וי' י 12–13; דה"א כד 1–6) ומוכרים כבעלי זכות ייחודית, נצחית העוברת בירושה, לשרת בקודש. ככהנים ראשיים שירתו במקדש מאז כינונו בימי דוד ושלמה ועד למחצית ימי בית שני, כוהנים מבני צדוק, צאצאי פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (מל"א א 32, 35, 38–39, 45, ב 35; דה"א ה 29–41, ט 11, כד 3–6, כט 22; עזרא ז 2–5; נחמיה יא 11, יב 10–11) שהיו מופקדים על שמירת המקום המקודש, על שמירת הזמן המקודש ועל סדרי עבודת הקודש.¹

על פי מסורת ספר דברי הימים, שומרי משמרת הקודש, צאצאי משפחות בני אלעזר ואיתמר, התחלקו לעשרים וארבע משמרות כהונה שנקבעו בימי דוד וצדוק הכהן

1 לרשימת הכהנים הגדולים מימי שלמה ועד חורבן בית ראשון ראו בן מתתיהו, קדמוניות י', ח, ו, 153–151 (תרגום שליט, ב, 357).

לרגל כינון המקדש (דה"א כד 4-17). חוקרי המקרא אינם תמימי דעים בדבר המועד ההיסטורי שבו התרחשה לאמתו של דבר החלוקה למשמרות ונוטים לאחר את זמנה לימי בית שני. אולם מסורות כוהניות שונות קושרות אותה עם סדרי עבודת הקודש כבר בבית ראשון. המשמרות נטלו חלק בעבודת הקודש על פי סדרי שירות מחזוריים שבועיים שנקבעו על פי שבתות השנה, ועל פי מחזורים תקופתיים שהתייחסו לארבע עונות השנה ולמחזורי שביעיות שנים, כעולה ממגילת המשמרות הכוהנית שנמצאה בקומראן.

עשרים וארבע משמרות הכוהנים, שהתחלפו בסדר עוקב מדי שבוע, היו מופקדות על שמירת סדר השבתות והמועדים, שצוינו במחזוריות ריטואלית בהעלאת קרבנות, עולות ומנחות, בהבערת קטורת, בהדלקת מנורת שבעת הקנים, בתקיעה בחצוצרות, בתהילות, ברכות ואמירת שמות הקודש. הכוהנים היו מופקדים על שמירת קדושת המקדש וטהרתו, על שמירת התורה והוראת חוקיה. נוסף על עבודת הקרבנות המחזורית והטקסים הריטואליים הקבועים הנלווים לה, הם גם עסקו בשיפוט, הוראה והכרעה בענייני טומאה וטהרה, נגעים ומחלות.

המסורת המקראית, השזורה ממקורות שונים, מלמדת על עמדות שונות בדבר מקור תוקפה של הכהונה, הגדרת זכויותיה וחובותיה וחלוקת תפקידיה.

על פי חלק מן המסורות, לצד הכוהנים שירתו לויים, צאצאיהם של גרשון, קהת ומררי בני לוי: המשוררים בכלי שיר, השוערים שהיו מופקדים על שמירת שערי המקדש והממונים על אוצרות המקדש (דה"א ט 14-24, טו 2-10, כג 2-28, כד 20-31, כו 20-30). הלויים גם הם התחלקו לעשרים וארבע משמרות משוררים (דה"א כה) ולשתים עשרה מחלקות שוערים (דה"א כו).

הייחוס המדויק שעל פיו נקבעו התפקידים במשמרת הקודש (כוהנים) ובשירות במקדש (לויים) היה רב חשיבות שכן תלו אותו בבחירה שמימית ובמעלה מקודשת (במ' ג-ד). המניין המדויק של מחזורי המשמרות השבועיים ומחזורי השירות השנתיים קשור לתפיסת הזמן הכוהנית שראתה בזמן המחזורי השתקפות של סדר אלוהי נצחי. הזמן המחזורי וסדרי הפולחן שנגזרו ממנו התייחסו לתבניות מספריות קבועות ונצחיות בעלות חשיבות מכרעת במסורת הכוהנית, שהייתה מופקדת על חוקת שמים וארץ ועל ייצוג מחזורי הסדר הקוסמי.

המצייאות ההיסטורית בימי בית ראשון ובראשית ימי בית שני הייתה בוודאי מורכבת לאין ערוך מרישומה ההיסטוריוגרפי והספרותי שהגיע לידנו, המשלב היסטוריה, מיתוס, זיכרון ריטואלי, ספרים קדושים ומסורות היסטוריוגרפיות שונות. קורות המקדש וכוהניו בתקופות שונות אינן מתוארות ברצף אחדותי על פי מסורת אחת אלא על פי מסורות שונות, ולעתים אף סותרות, המלמדות במובלע ובמפורש על מחלוקות ועמדות משתנות בתקופות שונות. אולם קדושתו ומרכזיותו של המקדש

ותבניתה האידאלית של עבודת הקודש נשמרו במסורת המקראית, במגילות שנמצאו במדבר יהודה ובמסורות שונות מימי בית שני. עבודת הקודש התייחסה לתפיסת עולם שכוננה אחדות בין שמים וארץ וקבעה יחסי גומלין בין התחום האלוהי הנצחי המופשט, המכונן את המחזוריות הקוסמית, ובין התחום הארצי המוחשי, הכפוף למחזוריות הפולחנית של עבודת הקודש.

המקדש ייצג את הסדר הקוסמי ואת מחזוריותו המקודשת, והמשרתים במקדש, 'שומרי משמרת הקודש', נתנו ביטוי בעבודתם לסדר מקרוקוסמי-מיקרוקוסמי שקשר בין חוקות שמים וארץ לאחדות הזמן המקודש, המקום המקודש ועבודת הקודש. קשר זה היה מבוסס על חישוב, מניין ומחזור ועל סינכרוניזציה של מחזורי הטבע, מחזורי המועדים ומחזורי עבודת הקודש.

החישוב, המחזור, החשבון, המניין והמספר היו קשורים לייצוג סדר קוסמי הרמוני של היקום הנגלה במחזוריות וברצף, ביחסי מספרים מסוימים ובמידות קבועות, פשוטות ומורכבות, המתייחסות למשך הזמן היוצר ותמורותיו. שמירת מחזורי הזמן הנצחיים האינסופיים והמקודשים, המשקפים את נצחיות הסדר האלוהי, נערכה בתחום המקודש, שנתפס כמקום משכנו המקודש של האל וכמקור החיים הנצחי. השמירה על טהרת המקום ועל קדושת הזמן ועל המחזור הפולחני המכונן את אחדות הזמן והמקום המקודשים, התנתה את קדושת המקדש ואת מהותו כמקור חיים אלוהי. בידי שומרי משמרת הקודש הופקדו שפת הסמליות הטקסית המדויקת של הריטואל המחזורי, שהיה קשור במספר מקודש ובזמן מקודש ששיקפו מחזור זמנים קוסמי, ונשמר במחזור השבתות והמועדים ובמועדי העלאת הקרבנות; ייצוגיו המוחשיים של המקום המקודש, ששיקפו תבנית שמימית ונמנו כולם במספרים קבועים ובמידות מדויקות, החל במידות קודש הקודשים ומרכבת הכרובים וכלה במספר נרות המנורה; שפת הקודש הליטורגית של מחזורי התהילות ושירות עולת השבת, ששיקפה את עבודת המלאכים וקצבה את הזמן הריטואלי במחזורי שעות, ימים ותקופות – שכולם קשרו בין המציאות האלוהית הנסתרית להוויה מוחשית מקודשת, הנגלית בסדרי הטבע המחזוריים ובציונם הפולחני בשבתות, בתקופות ובמועדים.

במקדש נערכה סינכרוניזציה בין מועדי האל שנקצבו בשביעיות, מועדי הטבע שנקצבו ברביעיות, ומועדי עבודת הקודש ששילבו ביניהם. מועדים אלה, שקשרו בין הנעלם לנגלה, היו תלויים בלוח מחזורי מקודש ששמר את מהלך הזמן יוצר החיים, בתבניתו האלוהית של התחום המקודש שנתפס כמקור חיים, ובקדושה ובטהרה של הכוהנים המשרתים בקודש, המבטיחים בעבודתם את המשך החיים. סינכרוניזציה זו יצרה את מסורת המרכבה שהייתה גשר בין התחום הנעלם ובין ביטויי המקודשים בעולם האדם המתפענחים בריטואל, במחזור, במספר ובשיר. הסמכות שבשמה נערכה ונשמרה הסינכרוניזציה של עבודת הקודש הייתה סמכות מקודשת ממקור על-טבעי

פרק רביעי

חנוך בן ירד ולוח השמש

חנוך נמצא תמים והתהלך עם ייי ונלקח אות
דעת לדור ודור.

(בן סירא מד 16)

הוא הראשון מבני האדם אשר נולדו בארץ
אשר למד ספר ומדע וחכמה ויכתוב בספר
אותות השמים כחוק חודשיהמה למען ידעו
[בני] אדם תקופות השנים כחוקות לכול
חודשיהמה.

(ספר היובלים [נוסח קומראן])¹

על פי השקפתם של מחברי 'ספר העירים' ו'ספר מהלך המאורות' (חנוך א א-לו, עב-
פב), חנוך ב, ספר היובלים, מגילת המקדש, מקצת מעשי התורה, שירות עולת השבת,
ברית דמשק, מגילת המזמורים, מגילת המשמרות, המגילה החיצונית לבראשית
וחיבורים נוספים שנמצאו בקומראן, הזמן איננו תבנית אנושית שרירותית, התלויה
בתצפית משתנה, באומדן אנושי ובהכרעה הנקבעת על ידי נסיבות חיצוניות, ונתונה
להתאמה, תיקון וטעות, אלא מקורו אלוהי, תבניתו קוסמית וחוקיו קבועים, נצחיים
ומחזוריים מאז שהוטבעו בטבע בשבעת ימי הבריאה והתקדשו ביום השבת. הזמן
נתפס כהשתקפות הסדר האלוהי ביקום, המכוון להנצחת מחזור החיים, הברכה
והפריון – סדר שבו הזמן והמרחב מקודשים ותלויים זה בזה מראשית תהליך הבריאה
האלוהי, שהתחולל בזמן המחולק לשבעה ימים ובמרחב שהתהווה בשבעת ימי
הבריאה.

1 213 p. XXIII, DJD 4:1-3; 11Q12 frag. 1-3; 5Q13 frags. על בחירת חנוך ועל מקומו
בהיסטוריה הכוהנית המקודשת ראו קיסטר 2001, 137-139.

הלוח הארצי־שמימי, המשקף את תבניתו האלוהית של הזמן ואת זיקתו לסדר הקוסמי של עונות השנה ולמחזור היבולים בטבע, אינו מופקד בידי אדם, אינו נתון להתאמה ושינוי, ואינו תלוי בחישוב אנושי ובשיקולים ארציים, שכן הוא מייצג תפיסת ממשות מעמיקה ומקיפה, המתייחסת למציאות אלוהית המצויה מעבר לטווח החושים, אך מתפענחת בהרמוניה מספרית מחזורית הנגלית בתמורות הזמן וחליפותיו. הלוח, המיוסד על מחזור השבתות והעונות, מבטא את נצחיותם של סדרי בראשית המחושבים בזיקה למחזור הקבוע של השמש ולתנועה המחזורית של גרמי השמים הניתנים לחיזוי מדויק ביחס לחישוב ומספר ממקור שמימי. הלוח קשור למסמך מחזוריות הפריין והכיליון, המיוסדת על ספירה ומניין, וקשור במחזורי יצירה ושביתה, עשייה ובלימה, התקדשות ופרישות, בטהרה ושבעה, המבטיחים ברכה, חיים והמשכיות נצחית. שיבוש מחזוריות מקודשת זו, המשתקפת ביחס מספרי קבוע בין חלקיה השונים, או התעלמות מתבניתה האלוהית המיוסדת על מספר ומניין ומחזוריות של קדושה ושביתה, כרוכים בטומאה, המכחידה חיים וגורמת לקללה, מוות וכיליון. לוח השבועות ועונות השנה, לוח השבתות והבריתות, לוח מקראי קודש ומועדי דרוו, על מחזוריותו המספרית הנצחית, נודע לבני האדם על פי גילוי אלוהי־מלאכי. מטרתו של גילוי זה, המכונה לעתים 'סוד פלאכה', 'רוי פלאכה', 'רו שכלכה', הייתה ללמד את מייסדי השושלת הכוהנית את סדרי הזמן הקוסמי השמימי ואת ייצוגו הארצי בסדר פולחני־ליטורגי מחזורי, המעיד על התבנית האלוהית השביעונית של הזמן ועל טיבה המחזורי בסדר השבתות והמועדים, המיוסדים על ציווי אלוהי **נשמע** ממקור נעלם המתייחס למחזורי שביתה וקדושה, וכרוכים במחזורי החיים והפריין המתבטאים בטבע ה**נראה** הקשור במחזורי יבול וצמיחה, עמל, עבודה ובריאה. כך עולה מדברי הגיבור המיסטי הארכיטיפי של ספרות זו, חנוך בן ירד, שנלקח לשמים, 'כי לקח אתו אלהים' (בר' ה' 24), כדי לצפות בחוקיות הקוסמית של חוקי הטבע ולהעיד על תבניתו השמימית של הזמן, המשתקפת בלוח השמש, וכדי 'להוריד' את הזמן השמימי למרחב הארצי ולשלב סדרי בראשית של חוקי הטבע בסדרי הפולחן של חוקי האל ולקשור את לוחות השמים ללוחות הברית. תכליתה של ספרות חנוך, שגיבורה המכונה 'איש צדיק וסופר צדק' (חנוך א' טו 1) חוצה את גבולות השמים והארץ הלך ושוב, היא לקשור בין המחזוריות הקוסמית השמימית ובין המחזוריות הריטואלית הארצית ולבאר בפירוט את הזיקה בין התבנית השביעונית האלוהית של הזמן השמימי, הקשור לאות ולשבועה (שבת, שמש, שבע, שמש צדקה), ובין התבנית השביעונית של הלוח הארצי המחזורי, הנשמרת בלוח השנה הפולחני ובסדר המשמרות הקשור בעדות ומועד, בשמירת השבועה, בברית ובדרכי צדק. ספרות חנוך עוסקת בתבנית השביעונית של שבתות השנים, של השמיטות, היובלים והקצים של הלוח הלינארי הדטרמיניסטי – לוח השנים של ההיסטוריה הרצופה,

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

- פרסום סדרתי מלא ורשמי של המגילות והקטעים מקומראן התפרסם בשנים 1955–2001. להלן מפורטים הכרכים שנעשה בהם שימוש בספר זה:
- Discoveries in the Judaean Desert*, vols. I–XXXVII, Oxford: Clarendon Press, 1955–2001
- DJD I: *Qumran Cave 1*, eds. D. Barthelemy and J. T. Milik, Oxford: Clarendon Press, 1955
- DJD IV: *The Psalms Scroll of Qumran Cave 11 (11QPs^a)*, ed. J. A. Sanders, Oxford: Clarendon Press, 1965
- DJD V: *Qumran Cave 4.I (4Q158–4Q186)*, ed. J. M. Allegro, Oxford: Clarendon Press, 1968
- DJD VII: *Qumran Grotte 4. III: 4Q482–4Q520*, ed. M. Baillet, Oxford: Clarendon Press, 1982
- DJD X: *Qumran Cave 4. V: Miqṣat ma'ase ha-Torah*, eds. E. Qimron, J. Strugnell, with Y. Sussmann and A. Yardeni, Oxford: Clarendon Press, 1994
- DJD XI: *Qumran Cave 4. VI: Poetical and Liturgical Texts*, Part 1, eds. C. Newsom, B. Nitzan, E. Schuller and A. Yardeni, Oxford: Clarendon Press, 1998
- DJD XIII: *Qumran Cave 4. VIII: Parabiblical Texts*, Part 1, eds. H. Attridge, T. Elgvin, J. T. Milik, S. Olyan, J. Strugnell, E. Tov, J. VanderKam and S. White, Oxford: Clarendon Press, 1994
- DJD XV: *Qumran Cave 4. X: The Prophets*, eds. E. Ulrich et al., Oxford: Clarendon Press, 1997
- DJD XVIII: *Qumran Cave 4. XIII: The Damascus Document (4Q266–273)*, eds. J. M. Baumgarten and J. T. Milik, Oxford: Clarendon Press, 1996
- DJD XXI: *Qumran Cave 4. XVI: Calendrical Texts*, eds. S. Talmon, J. Ben-Dov and U. Glessmer, Oxford: Clarendon Press, 2001
- DJD XXII: *Qumran Cave 4. XVII: Parabiblical Texts*, Part 3, eds. G. Brooke et al., Oxford: Clarendon Press, 1996
- DJD XXIII: *Qumran Cave 11. 11Q2–18, 11Q20–31*, II, eds. F. Garcia-Martinez, E. Tigchelaar and A. Van Der Woude, Oxford: Clarendon Press, 1998

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

- DJD XXV: *Qumran Grotte 4. XVIII: Textes hébreux 4Q521–4Q528, 4Q576–4Q579*, ed. E. Puech, Oxford: Clarendon Press, 1998
- DJD XXVI: *Qumran Cave 4. XIX: Serekh Ha-Yahad and Two Related Texts*, eds. P. S. Alexander and G. Vermes, Oxford: Clarendon Press, 1998
- DJD XXVIII: *Wadi Daliyeh, II, and Qumran Cave 4. XXVIII: Miscellanea part 2*, eds. D. Gropp, M. Bernstein J. Vanderkam, and M. Brady, Oxford: Clarendon Press, 2001
- DJD XXIX: *Qumran Cave 4. XX: Poetical and Liturgical Texts*, eds. E. Chazon and E. Schuller et al., Oxford: Clarendon Press, 1999
- DJD XXX: *Qumran Cave 4. XXI: Pseudo-prophetic Texts*, eds. D. Dimant and J. Strugnell, Oxford: Clarendon Press, 2001
- DJD XXXIII: *Qumran Cave 4. XXIII: Unidentified Fragments*, eds. P. M. Pike, A. Skinner et. al, Oxford: Clarendon Press, 2001
- DJD XXXV: *Qumran Cave 4. XXV: Halakhic Texts*, eds. J. Baumgarten et al., Oxford: Clarendon Press, 2000
- DJD XXXVI: *Qumran Cave 4. XXVI: Cryptic Texts and Miscellanea*, eds. P. Alexander et al., Oxford: Clarendon Press, 2000
- אביגד וידין תשי"ז = נ' אביגד וי' ידן, מגילה חיצונית לבראשית, ירושלים: הוצאת מאגנס, תשי"ז
- אבייונה תשכ"ד = מ' אבייונה, 'כתובת מקיסריה על כ"ד משמרות הכהנים', ארץ-ישראל 28-24 (תשכ"ד), עמ' 24-28
- H. Odeberg, *3 Enoch or the Hebrew Book of Enoch*, = (1973) 1928 Oxford: Cambridge University Press, 1928 (New York: Ktav Publishing House, 1973; Prolegomenon J. C. Greenfield)
- אורבך תשי"ז = א"א אורבך, 'מתי פסקה הנבואה?', תרביץ יז (תש"ו), עמ' 1-11 (=הנ"ל, מעולמם של חכמים: חקר ועיון², ירושלים: הוצאת מאגנס, תשס"ב, עמ' 9-20)
- אורבך תשכ"ח = א"א אורבך, 'המסורות על תורת הסוד בתקופת התנאים', מחקרים בקבלה ובתולדות הדתות מוגשים לגרשם שלום במלאת לו שבעים שנה, ירושלים: הוצאת מאגנס, תשכ"ח, עמ' 1-28 (=שם, עמ' 486-513)
- אורבך תשכ"ט = א"א אורבך, חז"ל: פרקי אמונות ודעות, ירושלים: הוצאת מאגנס, תשכ"ט
- Origen, *The Song of Songs: Commentary and Homilies* (Ancient = 1957 Christian Writers: The Works of the Fathers in Translation, 26), trans. R. P. Lawson, London: Newman Press, 1957
- R. H. Eisenman and J. M. Robinson, *A Facsimile Edition* = 1991 *of the Dead Sea Scrolls*, Washington, D.C.: Biblical Archeology Society,

מפתח המקורות

מקרא

196	21	כג	119	15	יב		בראשית
165, 164	8	כד	165	18-17	טו	137	א 15-14
165	10	כד	59	13-12	יז	113	א 14
53	16	כד	54	33-28	כא	137	א 16
254, 165, 159	17	כד	156	31-29	כא	259	ב
259		כה-כז	156	33-23	כז	259	ב 11
71	9-8	כה	180	12	כח	74	ב 24
76, 67, 21	9	כה	51	2	לב	270, 81, 71	ג 24
263	10	כה	185	26-25	לב	220	ד-ה
263	13	כה	129	24	לח	250, 232	ד
67, 20	22-17	כה	185	7-5	מט	232	ד 18
69, 23	20-17	כה				108	ה
72, 71, 64	22-18	כה			שמות	96	ה 33-3
68	20-18	כה	4	25-13	ו	123	ה 13
72	20	כה	203	23	ו	232	ה 18
71	22	כה	42	2	יב	275, 232, 118, 51	ה 24-21
263	23	כה	165, 163		יט	97	ה 24-23
263	28	כה	145	1	יט	249, 184, 124, 117, 95	ה 24
71	40	כה	164	3	יט	119, 118	ו 7-1
81, 72	1	כו	159	24-9	יט	118	ו 1
263	15	כו	165	9	יט	124, 118	ו 2
81, 72	31	כו	151	20-15	יט	184	ו 8
79	37-36	כו	165	16	יט	184, 124	ו 9
263	1	כז	165	18	יט	157, 148	ז 11
263	6	כז	68	4	כ	157, 148	ח 14
1		כח-ל	165	18	כ	190	ח 22-20
145	1	כח	156	10	כב	101	ח 20
145	44	כט	166	17-14	כג	149	ח 22
80	8-1	ל	145	16-14	כג	157	ט 17-8
263	1	ל	249	21-20	כג	93	ט 17-13

* לפרטים ביבליוגרפיים מלאים של הפניות קצרות ראו לעיל רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים.

מפתח המקורות

254	12 ד	55	21 כג	263	5 ל
254	24 ד	55	25-24 כג	80	36-34 ל
165,159	21 ה	160	26 כג	80	35 ל
254	3 ט	55	31 כג	80	38-37 ל
160	10 ט	55	36 כג	276	3 לא
263	3 י	58,44	כה	59	27-12 לא
156	15-13 יא	143	9-1 כה	52	17-13 לא
160	8 טז	56	5-1 כה	136,112,93	13 לא
145	10-9 טז	56	14-8 כה	93	16 לא
46	9 טז	58	6-2 כו	187	28-26 לב
53	4 יח			145	22 לד
188	5 יח		במדבר	72	8 לו
160,159	16 יח	4	53-48 א	81,72	35 לו
188	5 כא	145	51-48 א	263	36 לו
72	1 כג	2	ג-ד	79	37 לו
191	15-10 כג	4	39-1 ג	263	1 לז
191	15 כג	145	10-6 ג	263	4 לז
154	כו-כט	145	38 ג	71,20	9-6 לז
72	20 כז	210,187	27-22 ו	72	9 לז
154	כח	153	27-24 ו	263	10 לז
154	4-1 כח	200	4 ח	263	25 לז
154	69-15 כח	165	6 יב	263	1 לח
156	22 כח	1	יז-יח	1	16-12 מ
153	69 כח	190	12-11 יז		
154	12-11 כט	4	יח		ויקרא
154,151	11 כט	53	13-12 יח	53	17-6 ד
154	20-18 כט	53	1 כג	254	6 ו
159,124	18 כט	255	7-6 כד	1	ח
102	10 לא	259	6 כד	52	36-33 ח
188,185	11-8 לג	1	כה	1	13-12 י
	שמואל א	185	13-6 כה	190	13 טז
203	34 ב	187	14-7 כה	133	יח
263,81,79	4 ד	186	13 כה	238	17 יט
119	4 יא	63-57,4	כו	1	כא-כב
	שמואל ב	4	כו-כח	274,235,58,55,49,38	כג
203	17 ח	274	כח-כט	55	3 כג
	מלכים א	197	10 כח	114,54	4 כג
1	32 א	152,145	26 כח	54	8-7 כג
15	34 א	53	32-13 כט	55	7 כג
1	35 א	160	35 כט	145	21-15 כג
1	39-38 א			152,145,46	16-15 כג
1	45 א		דברים	146,115	15 כג
		159	15-10 ד	150	16 כג